

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВО-КРЕДИТНОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Ю.О. СМІРНОВ, к.е.н.,
Т.С. ПАНФІЛОВА, к.е.н., доцент,
М.О. ПЛОТНИЦЬКА,
Донецький національний технічний університет

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ ПРОЦЕСОМ

Здійснення ефективних заходів щодо стабілізації економіки потребують нових, дієвих підходів для забезпечення надійності функціонування всіх сфер ринкової інфраструктури в цілому, банківської системи зокрема. В умовах фінансової кризи кредитування підприємств супроводжується зростанням рівня кредитного ризику, зниженням якості кредитного портфелю, що негативно впливає на стійкість як окремих банків, так і банківської системи в цілому.

З огляду на це актуальним завданням наукових досліджень є як удосконалення методичних підходів до управління кредитним процесом загалом, так і розроблення конкретних методик для визначення оптимальних показників виконання окремих етапів кредитування.

У науковій літературі існує багато трактувань поняття «кредитний процес». Так, Пітер С. Роуз процес кредитування звужує лише до процедури оформлення кредитної угоди [1, с.249]. В.Д.Лагутін під кредитним процесом розуміє як реалізацію функції кредитування, так і сукупність механізмів реалізації кредитних відносин [2, с.9, с.15]. Г.С. Панова трактування кредитного процесу у вузькому сенсі зводить до здійснення кредитної політики [3, с.16]. Більш чітко та однозначно вживає поняття «кредитного процесу» О.В. Дзюблюк: як сукупність етапів кредитування і складову кредитної політики банку [4, с.356-357]. І.Ткач пропонує визначати кредитний процес як комплекс взаємопов'язаних процедур, спрямованих на реалізацію усіх етапів, необхідних для видачі кредитів, моніторингу їх цільового використання і повернення основної суми боргу та відсотків за користування позикою [5].

Проблеми управління кредитним процесом є найменше висвітленими у науковій літературі, тому метою статті є системне дослідження цього об'єкта, визначення його особливостей і оптимальних параметрів функціонування.

Як правило, управління кредитним про-

цесом зводиться до реалізації декількох етапів, які передбачають виконання значного обсягу робіт, що передують укладанню кредитної угоди, забезпечують контроль за цільовим використанням позики та фінансовими результатами позичальника після отримання ним кредиту. Більшість авторів розглядаючи кредитний процес з узагальненої точки зору, називають лише основні його етапи.

В зв'язку з цим виникла необхідність визначення поняття «управління кредитним процесом». Управління кредитним процесом представляє систему принципів, методів та технологій розробки та реалізації управлінських рішень по сукупності дій банку, пов'язаних із наданням та поверненням кредиту.

Ефективне управління кредитним процесом забезпечується реалізацією ряду принципів: комплексність формування управлінських рішень, динамізм управління, варіантність підходів до розробки окремих управлінських рішень, орієнтованість на стратегічні цілі розвитку банку.

Комплексне дослідження кредитного процесу вимагає застосування системного підходу, який передбачає вивчення взаємозв'язків його компонентів у таких аспектах: технологічному, процедурному, предметному, методичному та організаційному. Слід відмітити, що технологічному, процедурному та організаційному аспектам приділяється більш уваги як вченими, так і фахівцями комерційних банків. В той же час методичний аспект кредитного процесу потребує подальшого удосконалення і розвитку з урахуванням економічної ситуації в країні.

Методичний аспект тісно пов'язаний з предметним, тому особливості їх дослідження потребують порівняльної характеристики напрямів удосконалення кожного з аспектів.

Дослідження предметного аспекту кре-

© Ю.О. Смірнов, Т.С. Панфілова,
 М.О. Плотницька, 2009

дитного процесу полягає у виокремленні предметних напрямків на деяких технологічних етапах, які вимагають застосування специфічних інструментів аналізу та оцінки. Зокрема, це стосується таких предметів, як оцінка кредитного ризику, аналіз кредитоспроможності, аналіз грошових потоків тощо. Відповідно кожен із цих предметів вимагає дослідження в методичному аспекті, тобто необхідно провести аналіз існуючих методик, які використовуються як інструменти предметного рівня, виявити їхні слабкі сторони та недоліки.

Слід відмітити, що процес кредитування зв'язан з дією багатьох факторів ризику. Основним інструментом, що дозволяє знизити кредитний ризик, є оцінка кредитоспроможності позичальника.

Проблема полягає в тому, що методики, представлені в економічній літературі, та більшість діючих банківських методик оцінки кредитоспроможності не задовольняють сучасним вимогам комплексності, обґрунтованості. Аналіз існуючих методик оцінки кредитоспроможності позичальника наведено в табл. 1. Загальним недоліком цих методичних підходів є необґрунтованість системи оціночних показників і неврахованість галузевих особливостей позичальників.

Метод оцінки кредитоспроможності підприємства – це взаємозалежне вивчення, вимір і узагальнення впливу окремих факторів на здатність підприємства до оптимального спів-

відношення стабілізації й адаптації до економічної системи, які здійснюються за допомогою обробки внутрішніх показників звітності й аналітичної інформації господарюючого суб'єкту.

При виконанні аналізу кредитоспроможності підприємства існує проблема відбору показників, за якими може бути побудовано факторну модель. Традиційні методики визначення показників ускладнюються великою їх кількістю та різним трактуванням однакових відносних залежностей. Крім того, існуючі моделі не адаптовано для умов конкретної галузі економіки. Усе це дозволяє зробити висновок про необхідність комплексного оцінювання кредитоспроможності.

Сильною рисою факторного підходу є те, що в процесі проведення розрахунків початкові дані проходять стандартизацію та нормування і втрачають при цьому розмірність. Це дає змогу використовувати модель для аналізу різних періодів без додаткової корекції на інфляцію.

Пропонується комплексний метод групувань [6], в основі якого лежить діалектичний метод, що дозволяє розглядати фактори діяльності підприємства у взаємодії і взаємозв'язку один з одним на основі комплексного застосування статистично-математичних методів (факторного і компонентного аналізу).

Дослідження базуються на даних фінансової звітності підприємств позичальників торгової сфери (табл. 2).

Таблиця 2

Інформаційне забезпечення методики оцінки кредитоспроможності підприємств Позичальників

Критерій	Показники	Умовні позначення
Фінансова стійкість	Коефіцієнт фінансової автономії	X1
	Коефіцієнт фінансової залежності	X2
	Коефіцієнт фінансового ризику	X3
Ліквідність балансу	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	X4
	Коефіцієнт критичної ліквідності	X5
	Коефіцієнт загальної ліквідності	X6
Платоспроможність	Коефіцієнт забезпечення власними коштами	X7
	Коефіцієнт покриття	X8
Ділова активність	Коефіцієнт загальної оборотності капіталу (активів)	X9
	Коефіцієнт оборотності мобільних активів	X10
	Коефіцієнт оборотності власного капіталу	X11
	Рентабельність активів	X12
	Рентабельність власного капіталу	X13
	Рентабельність необоротних активів	X14
Рентабельність продаж	X15	

Таблиця 1

Існуючі методики оцінки кредитоспроможності позичальників

Метод	Характеристика	Переваги	Недоліки
1. Нормативний метод (методика НБУ)	Полягає у порівнянні окремих показників, що входять до оцінки кредитоспроможності клієнта, з відповідними нормативами, що встановлені Національним банком України та розроблені комерційним банком самостійно	Найбільш простий	Методика має виключно статичний характер, що обмежує її аналітичну цінність та об'єктивність результатів аналізу; при оцінці платоспроможності підприємства не враховують період обороту дебіторської та кредиторської заборгованості, а обмежуються лише розрахунком показника оборотності оборотних коштів та товарних запасів, що призводить до викривлення результатів аналізу; не досліджується операційний та фінансовий цикл підприємства, які дають аналітику найбільш повне уявлення про ефективність управління оборотними активами підприємства.
2. Статистичний метод (моделі Альтмана, Таффлера, Ліса, Бівера та ін.)	Дозволяє оцінити всі кількісні показники, що характеризують кредитоспроможність клієнта. Ці показники можуть бути проаналізовані за цим методом в динаміці (на основі інформації, що міститься у кредитній історії клієнта) і в статистиці (на будь-яку дату).	До переваг можна віднести класичність, широко вживаність та об'єктивність.	Необхідність наявності значного масиву вихідних даних. Цей метод не враховує слабоформалізовані якісні чинники кредитоспроможності та умов кредитування. Незастосовність до умов української економіки.
3. Експертний метод (теорія нечітких білльностей, аналіз ієрархії Е.Л.Сааті)	Використовується перш за все для оцінки якісних та прогнозних показників, що характеризують кредитоспроможність клієнта (його репутація; прогноз кон'юнктури ринку, на якому клієнт здійснює свою діяльність; прогноз платоспроможності клієнта тощо).	Отримані результати оцінки дозволяють визначити не тільки сучасний, а й перспективний рівень кредитоспроможності клієнта за основними її характеристиками.	Його основу становлять суб'єктивні оцінки та інтуїтивні прийоми аналізу окремих експертів, висновки яких часто не співпадають. Цей метод не враховує відповідність умов кредитування фінансовому стану підприємства. Тому експертна оцінка кредитоспроможності клієнта (особливо її прогнозування за цим методом) потребує залучення кількох експертів для забезпечення її надійності.

4. Бальний метод (PARSER і CAMPARI)	Полягає у визначенні значимості кожної характеристики (кожного з показників) кредитоспроможності клієнта в загальній їх системі. Ця значимість визначається у балах по кожному показнику, що розглядається.	Дозволяє швидко і з мінімальними витратами праці обробити великий обсяг кредитних заявок окремих фізичних осіб, суттєво зменшуючи за рахунок цього рівень операційних банківських витрат, пов'язаних з кредитною діяльністю.	Використання цього методу пов'язане із деякими складностями: бальні системи оцінки кредитоспроможності клієнта повинні бути статистично ретельно вивірені і вони вимагають постійного оновлення інформації, що може бути коштовним для банку. Тому невеликі банки, як правило, не розробляють власних моделей аналізу кредитоспроможності клієнтів через високу вартість їх підготовки і обмежену інформаційну базу. До того ж стандартний характер цих моделей не передбачає врахування специфічних особливостей окремих позичальників.
-------------------------------------	---	--	--

Для проведення багатомірного факторного аналізу спочатку була проведена стандартизація вихідних показників. Методом Кайзера

відібрано три головних компоненти, які пояснюють 84,17% вибірки (табл.3).

Таблиця 3

Вагомість головних компонент

Ум. позн.	Показники	Головні компоненти		
		1	2	3
X1	Коефіцієнт фінансової автономії	0,805	0,551	0,098
X5	Коефіцієнт критичної ліквідності	0,179	0,847	0,270
X7	Коефіцієнт забезпечення власними коштами	0,695	0,158	0,604
X8	Коефіцієнт покриття	0,754	0,523	-0,249
X9	Коефіцієнт загальної оборотності капіталу (активів)	-0,657	-0,550	-0,415
X12	Рентабельність активів	0,718	-0,367	0,198
X15	Рентабельність продаж	-0,370	-0,687	-0,356
Загальна дисперсія власних значень головних компонент, %		2,82	2,23	0,85
Вагомість головних компонент, %		40,22	31,85	12,10

Найбільш суттєвого внеску дає перша компонента (40,22%), до якої ввійшли коефіцієнт фінансової автономії, коефіцієнт покриття і рентабельність активів. Це показники, що характеризують фінансову стійкість, платоспроможність і ділову активність позичальника, тобто оптимальний фінансовий стан торгового підприємства.

До другої головної компоненти ввійшов коефіцієнт критичної ліквідності, який характеризує прогнозовану ліквідність підприємства у майбутньому. Її внесок складає 31,85%.

До третьої компоненти ввійшов коефіцієнт забезпечення власними коштами, який показує, у якій мірі торгове підприємство забезпечено власними коштами. Її внесок складає 12,1%.

На основі отриманих результатів аналізу методом головних компонент було обчислено рівень кожної компоненти окремо за формулою [6]:

$$F_r = \frac{1}{\lambda_r} \sum_{j=1}^j a_{rj} \cdot z_{ij}$$

де F_r – головна компонента;

λ_r – дисперсія r -ої компоненти;

a_{rj} – вагомість j -го показника, що встановлена на основі багатомірного факторного аналізу, в r -ої головній компоненті;

Z_{ij} – стандартизоване значення j -го пока-

зника i -го підприємства;

Таким чином, для трьох компонент характерна наступна залежність від стандартизованих показників:

$$F_1 = (1/2,82) * (0,805 * Z_1 + 0,754 * Z_8 + 0,718 * Z_{12});$$

$$F_2 = (1/2,23) * (0,84 * Z_5);$$

$$F_3 = (1/0,85) * (0,604 * Z_7).$$

Загальний фінансовий стан підприємств позичальників оцінюється за допомогою інтегрального показника:

$$F = \sum_{i=1}^n F_i$$

Значення компонент та інтегральний фінансовий показник F для кожного підприємства по трьох роках представлено у табл. 4.

Таким чином, отримані дані дозволяють здійснювати прогнозування рівня кредитоспроможності окремих підприємств при зміні одного з показників.

Дані дослідження дозволили розбити підприємства позичальники на 4 класи в залежності від значення інтегрального фінансового показника F .

Безпосередньо самі інтервали для чотирьох класів позичальників за ступенем їх кредитоспроможності представлені в табл.5.

Таблиця 4

Інтегральна оцінка фінансового стану підприємств позичальників у 2005- 2007 роках

2005									
	П1	П2	П3	П4	П5	П6	П7	П8	П9
F1	1,189	1,294	1,328	-0,163	0,550	0,357	-0,994	0,729	0,733
F2	0,753	0,436	0,453	0,682	0,473	0,395	0,364	0,325	0,313
F3	1,242	1,426	1,394	1,356	1,155	0,468	1,228	0,776	0,713
F	0,868	0,974	0,989	0,296	0,569	0,344	-0,210	0,563	0,552
2006									
	П1	П2	П3	П4	П5	П6	П7	П8	П9
F1	1,377	1,326	1,049	0,452	0,480	0,357	-0,415	0,731	0,742
F2	0,756	0,469	0,317	0,710	0,394	0,395	0,171	0,328	0,317
F3	1,328	1,426	1,115	1,343	1,129	0,468	1,260	0,759	0,719
F	1,073	0,997	0,775	0,606	0,512	0,344	0,038	0,562	0,558
2007									
	П1	П2	П3	П4	П5	П6	П7	П8	П9
F1	1,431	1,468	1,094	0,864	0,593	0,092	-0,173	0,733	1,316
F2	0,750	0,597	0,374	0,698	0,450	0,289	-0,212	0,327	0,546
F3	1,352	1,426	1,215	1,340	1,121	0,279	1,426	0,786	1,352
F	0,978	1,098	0,826	0,807	0,580	0,158	0,096	0,567	0,998

Таблиця 5

Граничні значення показнику F для кожного класу підприємств позичальників

Клас позичальника	2005		2006		2007	
	Значення F		Значення F		Значення F	
	Від	До	Від	До	Від	До
1 клас	0,690	0,989	0,814	1,073	0,847	1,098
2 клас	0,390	0,690	0,555	0,814	0,597	0,847
3 клас	0,090	0,390	0,296	0,555	0,347	0,597
4 клас	-0,210	0,090	0,038	0,296	0,096	0,347

Отримані результати дають змогу встановити динаміку зміни класу позичальника по роках (табл.6).

Таблиця 6

Класи підприємств позичальників у 2005-2007 рр.

Клас позичальника	Підприємство		
	2005р.	2006р.	2007р.
1 клас	П1, П2, П3	П1, П2	П1, П2, П9
2 клас	П5, П8, П9	П3, П4, П8, П9	П3, П4
3 клас	П4, П6	П5, П6	П5, П8
4 клас	П7	П7	П6, П7

На основі побудованої моделі оцінки кредитоспроможності та встановленого класу позичальника визначаємо рейтингову позицію підприємств.

Оцінку ризику переходу підприємства позичальника з одного класу до іншого пропонується проводити за допомогою ординального підходу [7, с.18-25]. Ризик зміни рівня кредитоспроможності, пов'язаний з роботою підприємства, визначено підсумуванням невизначеності, обумовленої втратою займаної позиції в системі:

$$HWR_{i(j/k)} = -\sum_j \sum \left[\frac{\Phi_{ijk}}{\Phi_j} * \frac{w_{jk} * \ln(p_{k/j})}{n} \right],$$

$$\text{де } w_{jk} = \alpha(k-j) + \beta, \quad \forall > k,$$

α – константа пропорційності (маргінальна вага втрати рангу);

β – маргінальна вага, що приписується втраті позиції.

Сумарний ризик зміни позиції i -го підприємства дорівнює:

$$HWR_i = \sum_{r=1}^f HWR_{ri(j/k)},$$

де r – номер компоненти;

f – кількість компонент;

$HWR_{ri(j/k)}$ – ризик втрати i -м підприємством j -ої позиції при переході на позицію k по r -ої компоненті.

Таким чином, ризик для кожного підприємства складає:

$$П1: HWR_{(1,3)} = -[2*(3-1)*\ln 1]/(2*9) = 0;$$

$$П2: HWR_{(1,3)} = -[2*(3-1)*\ln 1]/(2*9) = 0;$$

$$П3: HWR_{(3,4)} = -[1-(4-3)*\ln 0,5]/(2*9) = 0,039;$$

$$П4: HWR_{(4,5)} = -[1*(5-4)*\ln 0,5]/(2*9) = 0,039;$$

$$П5: HWR_{(4,7)} = -[1*(7-4)*\ln 0,5]/(2*9) = 0,116;$$

$$П6: HWR_{(7,8)} = -[1*(8-7)*\ln 0,5]/(2*9) = 0,039;$$

$$П8: HWR_{(5,7)} = -[1*(7-5)*\ln 0,5]/(2*9) = 0,077.$$

Слід зазначити, що у розрахунку не враховується ситуація, коли підприємство покращує свою рейтингову позицію.

Таким чином, кредитний рейтинг, який є дискретною характеристикою кредитоспроможності позичальника, відображає вірогідність його банкрутства, а зміна кредитних рейтингів є причиною втрат комерційних банків.

Наведена методика ранжування позицій підприємств по рівню кредитоспроможності і оцінка ризику зміни класу позичальника може бути використана для прийняття управлінських рішень у процесі кредитування підприємств торгової сфери.

Література

1. Роуз Питер С. Банковский менеджмент. – М.: Дело, 1997. – 768 с.
2. Лагутін В.Д. Кредитування: теорія і практика: – К.: Знання, КОО, – 2000. – 215 с.
3. Панова Г.С. Кредитная политика коммерческого банка. – М.: ИКЦ «ДИС», 1997. – 464 с.
4. Дзюблук О.В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки. – К.: Поліграфкнига, 2000. – 512 с.
5. Ткач І. Методологічні засади комплексного дослідження кредитного процесу//Вісник ТДЕУ – 2006.- №2.
6. Дубров А.М. Мхитарян В.С., Трошин Л.И. Многомерные статистические методы. – М.: Финансы и Статистика, 1998. – 352 с.
7. Дурицкий И., Заславский В. Оценка риска банковской системы Украины: ординальный поход// Финансовые риски. – 1998. – №3 (15). – С. 18-25.
8. Головань С.В., Карминский А.М., Копылов А.В., Пересецкий А.А. Модели с предварительным разбиением заемщиков на кластеры/ http://www2.nes.ru/bank_project

Статья поступила в редакцию 15.05.2009